

MUAMMOLI KREDITLARNING IQTISODIYOTDAGI INVESTITSION FAOLLIKKA TA’SIRI

Tojiyev Sardor Dilmurod o‘g‘li

Toshkent amaliy fanlar universiteti, Bank va moliya kafedrası assistenti

e-mail: sardortadziev5@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisda bank tizimida muammoli kreditlar (non-performing loans – NPL) ulushining oshishi investitsion faollikka qanday ta’sir ko’rsatishi tahlil qilinadi. Tadqiqotda muammoli kreditlarning banklarning kreditlash imkoniyatlari, kapital yetarliligi va riskka moyilligi orqali real sektor investitsiyalariga ta’sir mexanizmlari yoritiladi. Shuningdek, O‘zbekiston bank tizimi sharoitida ushbu bog‘liqlikning institutsional jihatlari ochib beriladi.

KIRISH

Investitsion faollik iqtisodiy o‘rishni rag‘batlantiruvchi asosiy omillardan birib bo‘lib, uning barqarorligi bank tizimi orqali moliyalashtirish imkoniyatlariga bog‘liq. Rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda, jumladan O‘zbekistonda, investitsiyalarning sezilarli qismi tijorat banklari kreditlari hisobiga amalga oshiriladi. Shu sababli bank aktivlari sifati, xususan muammoli kreditlar darajasi investitsion jarayonlarga bevosita ta’sir ko’rsatadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda muammoli kreditlarning ortib ketishi mamlakat iqtisodiyotdagi investitsion faoliyatga ta’siri nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Mavzuni o‘rganish davomida banklarning muammoli kreditlarining ortishi investitsiyalarning amalga oshirilishiga ta’sirini tahlil qilishda abstract-mantiqiy fikrlash kabi usullardan foydalanilgan.

Adabiyotlar sharhi.

Bir qancha xorij olimlari tomonidan muammoli kreditlar va investitsion faollik o‘rtasidagi bog‘liqliklar yuzasidan ko‘plab tadqiqotlar olib borilgan. Xususan, Abtonio Sanchez Serranoning “The impact of non-performing loans on bank lending in Europe: An empirical analysis” (2021) deb nomlangan maqolasida Global moliyaviy inqirozdan keyin Yevropa banklari balansida muammoli kreditlar (NPL) katta hajmda to‘planib qolgani va bu holat real sektorga kredit berishni susaytirishi mumkinligi yoritib o‘tilgan. Umuman olganda mazkur maqolada NPL hajmining o‘zgarishi umumiy kredit hajmining o‘zgarishiga qanday ta’sir ko’rsatishi atroflicha yoritilgan.

Caballero, Hoshi va Kashyap (2008) Yaponiya tajribasida banklar tomonidan moliyaviy jihatdan “nosog‘lom” firmalarni qo‘llab-quvvatlash sog‘lom firmalarning investitsiya va bandlik o‘rishini siqib chiqarishini ko’rsatadi. Bu mexanizm NPLlar yuqori bo‘lgan tizimda kredit resurslari samarali loyihalarga emas, muammoli aktivlarni muddatini uzaytirishga sarflanishi mumkinligini anglatadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Muammoli kreditlar ulushining oshishi banklarning moliyaviy resurslarini ma’lum darajada cheklab qo‘yadi. Muammoli kreditlarlar bo‘yicha zaxiralar shakllantirilishi bank daromadini kamaytiradi va kapital yetarliligiga salbiy ta’sir o‘tkazadi. Natijada banklar yangi kreditlar berishda ehtiyotkorlikni kuchaytiradi, bu esa investitsion loyihalarni moliyalashtirish hajmining qisqarishiga olib keladi.

Banklar tomonidan ajratilgan kreditlarni muammoliga aylanish ehtimoli qancha ko‘p bo‘lsa, majburiy zaxiralash hajmi ham shunga yarasha oshib boraveradi. Bunday holat esa banklar tomonidan kreditlash shartlari talablarining og‘irlashtirilishiga sabab bo‘ladi. Albatta, bu kabi chora-tadbirlar

banklar iqtisodiyotning qaysi tarmoqlariga ajratilgan kreditlar muammoga aylanayotganligini yetarli darajada tahlil qilgan holda amalga oshiriladi. Iqtisodiyotning oqsayotgan tarmoqlariga kreditlar ajratish ma'lum darajada cheklangan holda, rivojlanayotgan sohalarga kreditlar ajratish ko'payishi mumkin.

Bu holat kredit taklifi kanalini yanada kuchliroq kamaytiradi va investitsion faollikning pasayishini tezlashtiradi.

Yuqori NPL (non-performing loans) darajasi kredit riskining ortishiga sabab bo'ladi. Banklar riskni qoplash maqsadida foiz stavkalarini oshiradi yoki kreditlash talablarini qat'iylashtiradi. Bu holat, ayniqsa, kichik va o'rta biznes sub'yektlarining investitsion faolligini pasaytiradi, chunki ular uchun kredit resurslari qimmatlashadi yoki umuman mavjud bo'lmay qoladi.

Natijada kredit bozorining shart – sharoitlari “qattiqlashuvi” kuzatilib, banklar tomonidan risklarni maksimal kamaytirishga asoslangan baholash tizimi kuchayadi. Garovga qo'yiladigan aktivlarning likvidligi bo'yicha talablar oshiriladi, moliyaviy ko'rsatkichlar bo'yicha minimal chegaralar qat'iy belgilab qo'yiladi, shuningdek kredit muddati qisqartiriladi va kredit summasi bo'yicha limitlar pasaytiriladi. Bunday muhitda xo'jalik yurituvchi sub'yektlari nafaqat yangi investitsion loyihalarni moliyalashtirishda, balki aylanma mablag'larni uzluksiz ta'minlashda ham qiyinchilikka duch keladi.

Makroiqtisodiy darajada esa yuqori NPL investitsion jarayonlarga ikki yo'nalishda salbiy ta'sir ko'rsatadi: birinchidan, kredit resurslari cheklangani sababli ishlab chiqarish quvvatlarini yangilash va kengaytirish sekinlashadi; ikkinchidan, moliyaviy noaniqlik kuchayib, tadbirkorlar kutilmalarida ehtiyotkorlik ortadi va natijada investitsiya qarorlari kechiktiriladi. Ayniqsa, uzoq muddatli, yuqori kapital talab qiladigan loyihalarda bu ta'sir kuchliroq namoyon bo'ladi, chunki bunday loyihalar barqaror va nisbatan arzon moliyalashtirishga ko'proq tayanadi.

Shu bilan birga, NPLning yuqori bo'lishi resurslarning samarali taqsimlanishiga ham putur yetkazadi. Banklar muammoli qarzдорlar bo'yicha qayta kreditlash amaliyotiga moyil bo'lib qolsa, kredit resurslari yuqori rentabelli va innovatsion loyihalarga emas, balki zararli aktivlarning muddatini uzaytirishga yo'naltiriladi. Natijada iqtisodiyotda umumiy omillar unumdorligi o'sishi sekinlashadi, raqobat muhitida sog'lom korxonalarining investitsiya imkoniyatlari qisqaradi va kapitalning qaytimi pasayadi.

Demak, NPL darajasining oshishi investitsion faollikka ta'sirini faqat kredit qimmatlashishi tomonidan emas, balki banklar balansining zaiflashuvi, kredit taklifining qisqarishi, resurslar taqsimoti tomonidan kompleks ravishda kuchaytiradi. Shu sababli muammoli kreditlarni erta aniqlash, restrukturizatsiya jarayonlarini hamda garov ob'yekti realizatsiyasi mexanizmlarini soddalashtirish investitsion faollikni barqaror qo'llab-quvvatlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Muammoli kreditlarning ko'payishi bank tizimi barqarorligiga salbiy belgi bo'lib xizmat qiladi. Investorlar va tadbirkorlar moliyaviy noaniqlik sharoitida uzoq muddatli investitsion qarorlarni kechiktiradi. Natijada real sektor investitsiyalari kamayadi va iqtisodiy o'sish sur'atlari sekinlashadi.

Muammoli kreditlar kredit multiplikatori mexanizmini ham izdan chiqaradi. Banklar tomonidan beriladigan har bir kredit real sektorda investitsiya va bandlikni oshiruvchi multiplikativ ta'sirga ega. Biroq NPL darajasi yuqori bo'lgan sharoitda kredit multiplikatori samaradorligi pasayadi, ya'ni bank kreditlari iqtisodiyotga yetarli darajada foyda keltirmaydi.

Muammoli kreditlar bank tizimi likvidligiga ham bosim o'tkazadi. Kreditlar o'z vaqtida qaytmasligi bank pul oqimlarining buzilishiga sabab bo'lib, qisqa muddatli majburiyatlarni bajarishda qiyinchiliklar tug'diradi. Bu holat tizimli xarakter kasb etganda, alohida banklar muammosidan butun bank tizimi barqarorligiga tahdid sifatida namoyon bo'lishi mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Muammoli kreditlarning iqtisodiyotdagi investitsion faollikka salbiy ta'sirini kamaytirish uchun amalga oshiriladigan chora-tadbirlar bank va davlat miqyosida kombinatsiyalashgan holda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq hisoblanadi. Ular quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

1. *Muammoli kreditlarning kelib chiqishini erta aniqlash va oldini olish.* Kredit to'lovlarining kechikishi, qarz oluvchining pul oqimlarining yomonlashuvi, sohaga doir risklarning oshishi kabi ko'rsatkichlar asosida muammoli kreditlar erta aniqlanishi mumkin. Banklarning kredit ajratish qarorlarida garov ta'minotidan ko'ra pul oqimlariga hamda qarzdorning moliyaviy holati va ko'rsatkichlariga e'tibor qaratish muhim ahamiyatga ega;

2. *Kreditlarni restrukturizatsiya qilishni takomillashtirish.* Moliyaviy qiyinchilikka duch kelgan, biroq iqtisodiy jihatdan rivojlanish imkoniyatlari mavjud bo'lgan korxonalar bo'yicha kreditlarni restrukturizatsiya qilish mexanizmlari soddalashtirish va kengaytirilishi lozim. Kredit muddati uzaytirilishi, foiz stavkalari qayta ko'rib chiqilishi, to'lov ta'tili berilishi investitsion loyihalarning to'xtab qolishini oldini oladi;

3. *Huquqiy va institutsional muhitni yaxshilash.* Kreditlarni undirish jarayonining sekinligi kredit risklarini oshiradi. Bankrotlik va ijro jarayonlarini tezlashtirish, garov ob'yekti realizatsiyasida shaffoflikni ta'minlash hamda kreditor huquqlarini kuchli himoyalash investitsion kreditlashni rag'batlantiradi. Huquqiy shaffoflik banklar uchun risk darajasini kamaytiradi. O'zbekiston sharoitida bu kabi holatlar majburiy ijro byurolari va sud organlarining faoliyatlarini takomillashtirishni nazarda tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining "Tijorat banklarida aktivlar sifatini baholash to'g'risida"gi nizomi. — Toshkent, 2023.
2. Alexandrov A.Yu. *Проблемные кредиты и механизмы их управления в коммерческих банках.* — Москва: Финансы и кредит, 2022.
3. Yuldashev X. "O'zbekiston tijorat banklarida muammoli kreditlar va bartaraf etish chora-tadbirlari" // Modern Science and research, №1, 2025.
4. ZikiryoXonovich, H. S. (2025). Tijorat banklarida muammoli kreditlarni boshqarish va kamaytirishning samarali yo'llari. *Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari*, 17(2), 118-122.
5. Bahriddin o'g'li, X. B. (2025). O'zbekiston Respublikasi banklarida muammoli kreditlarni undirishni yangi bosqichga olib chiqish. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 37(5), 179-188.